

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.26>

Гуржій Т. О.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету

СФЕРА ДИТЯЧОГО ХАРЧУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ

Анотація. В даній статті визначено проблемні питання розвитку сфери дитячого харчування в Україні.

Зазначено, що на сучасному етапі розвитку сфера дитячого харчування в Україні стикається з цілою низкою актуальних проблем, що гальмують її розвиток: 1) актуальність необхідних обсягів виробництва та обігу дитячого харчування в Україні, що визначається рівнем народжуваності, статистичними даними щодо чисельності кінцевого споживача; 2) економічні умови розвитку підприємств виробництва дитячого харчування в Україні; 3) ефективне нормативно-правове регулювання сфери дитячого харчування, зокрема, відповідність наявних нормативно-правових актів нормам та стандартам Європейського Союзу; 4) мало ефективна державна політика в сфері дитячого харчування: відсутність дієвих програм розвитку сфери дитячого харчування; відсутність систематизованих та системних заходів суб'єктів публічної адміністрації для сприяння розвитку та державної підтримки виробників дитячого харчування тощо.

Акцентовано увагу, що негативна динаміка народжуваності сприяє зниженню обсягів виробництва дитячого харчування, адже, спостерігається спад попиту. В той же час, малі обсяги виробництва продукції спричиняють удорожчання виробничих процесів, що як результат є подорожчання дитячого харчування або ж виробники починають шукати більш дешевші складові дитячого харчування з метою зниження собівартості. Втім, за таких умов страждає кінцевий споживач. Відзначено, що на європейському ринку товари дитячого харчування мають високі оцінки та користуються попитом. Однак, експорт дитячого харчування в більшій мірі сприяє не розвитку сфери дитячого харчування, а отриманню власної вигоди виробникам дитячого харчування.

Зазначається, що ефективна державна політика дає можливість сприяти розвитку вітчизняних підприємств дитячого харчування, що матиме лише позитивні сторони: забезпечення дітей здоровим та збалансованим дитячим харчуванням; податкові надходження додержавного бюджету; додаткові робочі місця на підприємствах тощо. Особливо актуальним є питання ефективної державної політики в сфері дитячого харчування в воєнний та післявоєнний період.

Ключові слова: дитина, захист прав дітей, дитяче харчування, дитячі суміші, державна політика, міжнародно-правове регулювання, Європейський Союз, адаптація законодавства, виробництво та обіг дитячого харчування, органи державної влади.

Hurzhii T. O. The sphere of child nutrition in Ukraine: problem issues of development

Abstract. This article identifies problematic issues in the development of children's nutrition in Ukraine.

It is noted that at the current stage of development, the field of baby food in Ukraine faces a number of urgent problems that inhibit its development: 1) the relevance of the necessary volumes of production and circulation of baby food in Ukraine, which is determined by the birth rate, statistical data on the number of end consumers; 2) economic conditions for the development of enterprises producing baby food in Ukraine; 3) effective regulatory and legal regulation of the field of child nutrition, in particular, compliance of existing regulatory and legal acts with the norms and standards of the European Union; 4) ineffective state policy in the field of child nutrition: lack of effective development programs in the field of child nutrition; lack of systematized and systematic measures of public administration entities to promote development and state support of baby food manufacturers, etc.

Attention is drawn to the fact that the negative dynamics of the birth rate contributes to the decrease in the production of baby food, because there is a decline in demand. At the same time, small production volumes cause production processes to become more expensive, which results in an increase in the price of baby food, or manufacturers start looking for cheaper baby food ingredients in order to reduce the cost price. However, under such conditions, the end consumer suffers. It was noted that baby food products are highly rated and in demand on the European market. However, the export of baby food to a greater extent contributes not to the development of the field of baby food, but to the obtaining of their own benefit to the manufacturers of baby food.

It is noted that an effective state policy provides an opportunity to promote the development of domestic baby food enterprises, which will have only positive aspects: providing children with healthy and balanced baby food; tax revenues of the state budget; additional workplaces at enterprises, etc. The issue of effective state policy in the field of child nutrition in the war and post-war period is especially relevant.

Key words: *child, protection of children's rights, baby food, baby formulas, state policy, international legal regulation, European Union, adaptation of legislation, production and circulation of baby food, state authorities.*

Постановка проблеми. Конституцією України визначено обов'язок держави гарантувати дитині право на охорону здоров'я та сприяти створенню безпечних умов для життя і здорового розвитку дитини. Починаючи від народження дитина потребує здорового та якісного харчування. Держава повинна сприяти розвитку сфери дитячого харчування з метою забезпечення повноцінного її харчування та фізіологічного розвитку. Саме тому, на нашу думку, доцільним є розкриття сучасного стану сфери дитячого харчування в Україні та визначення проблемних питань.

Стан дослідження. Окремі питання сфери харчування та сфери дитячого харчування, зокрема, були предметом дослідження: О.В. Запотоцької, Т. В. Маланчука, С.М. Орехова, Д.Ф. Крисанов, Л.В. Дейнеко, Н.А. Головіної, О.В. Булгакова, Г.Є. Поліщук, Н.С. Юрченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Перспективність та привабливість розвитку підприємств дитячого харчування в Україні зумовлюються соціальною значимістю та можливостями значного зростання обсягів виробництва та реалізації за рахунок розширення контингенту споживачів та освоєння нових сегментів ринку. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку можливих форм та напрямів розвитку підприємств галузі дитячого харчування в розрізі окремих складових ринку: сумішей на молочній основі, рідких молочних продуктів, каш, продукції в банках та лікувально-профілактичного призначення [1, с. 82].

На сучасному етапі розвитку сфера дитячого харчування в Україні стикається з цілою низкою актуальних проблем, що гальмують її розвиток:

1) актуальність необхідних обсягів виробництва та обігу дитячого харчування в Україні, що визначається рівнем народжуваності, статистичними даними щодо чисельності кінцевого споживача;

2) економічні умови розвитку підприємств виробництва дитячого харчування в Україні;

3) ефективне нормативно-правове регулювання сфери дитячого харчування, зокрема, відповідність наявних нормативно-правових актів нормам та стандартам Європейського Союзу;

4) мало ефективна державна політика в сфері дитячого харчування: відсутність дієвих програм розвитку сфери дитячого харчування; відсутність систематизованих та системних заходів суб'єктів публічної адміністрації для сприяння розвитку та державної підтримки виробників дитячого харчування тощо.

В умовах війни проблема народжуваності стоїть особливо гостро, адже має негативну тенденцію: народжуваність спадає, а число смертності росте. Демографічний чинник є одним із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Від демографічних характеристики працездатного населення і показників демографічного розвитку залежить розвиток трудового потенціалу і, як результат, величина сукупного національного доходу. Демографічний чинник поряд з іншими соціально-економічними факторами впливає на рівень трудової активності населення. Соціально-демографічна ситуація в державі формується залежно від розвитку процесів відтворення населення та міграційних процесів. Аналіз сучасної демографічної ситуації, а також її динаміки протягом останніх років свідчить про наявність в Україні поряд із соціально-економічними проблемами глибокої демографічної кризи [3]. На нашу думку, стан сучасної демографічної ситуації в Україні можна кваліфікувати як кризовий не лише тому, що депопуляція поєднується зі значним погіршенням здоров'я населення та інших

його якісних характеристик, а й тому, що за певних умов криза може перетворитися на демографічну катастрофу.

Наразі слід констатувати, що через війну населення України може скоротитися на третину. Ця війна може бути особливо спустошливою через довоєнну ситуацію: населення країни вже скорочувалося, народжуваність і тривалість життя були низькими порівняно з її сусідами. За цими даними, протягом 1990–2022 років Україна втратила близько 10,7 млн людей (понад 20% населення). Тому перед повномасштабним вторгненням РФ демографічна криза в Україні, спричинена російською анексією Криму та окупацією частини Донбасу, а також еміграцією та низьким рівнем народжуваності, призвела до скорочення населення більш ніж на 26% протягом 1990–2022 років. Невизначеність майбутнього, спричинена війною, може ускладнити ухвалення рішення про народження дитини для жінок та сімей [4].

За даними Державної служби статистики України: у 2019 році щомісячно в середньому народжувалося 25,7 тисячі немовлят, у 2020-му – 24,5 тисячі малюків, у 2021-му – 22 тисячі дітей, а на початок 2022-го – 18 тисяч новонароджених. Наприклад, у січні 2022 року в Україні народилося 18 062 немовлят, що на 18% менше, ніж того ж місяця попереднього року, коли на світ з'явилося 21 931 дітей. Якщо взяти дані по столиці, то ситуація дзеркальна: у січні 2022 року у м. Києві народилося 1934 немовлят, у січні 2021-го – 2393 малюків, а у січні 2020-го – 2828 діток.

Таким чином, можна прослідкувати негативну динаміку народжуваності, що сприяє зниженню обсягів виробництва дитячого харчування, адже, спостерігається спад попиту. В той же час, малі обсяги виробництва продукції спричиняють удорожчання виробничих процесів, що як результат є подорожчання дитячого харчування або ж виробники починають шукати більш дешевші складові дитячого харчування з метою зниження собівартості. Втім, за таких умов страждає кінцевий споживач. Єдиним виходом з даної ситуації вбачається виробництво дитячого харчування з метою його експорту. Разом з тим,

слід відзначити, що на європейському ринку товари дитячого харчування мають високі оцінки та користуються попитом. Однак, знову ж таки, експорт дитячого харчування в більшій мірі сприяє не розвитку сфери дитячого харчування, а отриманню власної вигоди виробникам дитячого харчування.

Для вирішення даної проблеми, на нашу думку, важлива роль відведена державі. Вважаємо, що ефективна державна політика дасть можливість сприяти розвитку вітчизняних підприємств дитячого харчування, що матиме лише позитивні сторони: забезпечення дітей здоровим та збалансованим дитячим харчуванням; податкові надходження додержавного бюджету; додаткові робочі місця на підприємствах тощо. Особливо актуальним є питання ефективної державної політики в сфері дитячого харчування в воєнний та післявоєнний період.

Слід відзначити, що існуюча в Україні державна політика в сфері дитячого харчування в недостатній мірі стимулює розвиток підприємств-виробників дитячого харчування і не забезпечує комплексної системи управління та підтримки підприємств сфери. У зв'язку з цим, вважаємо, є необхідність розробки нових підходів щодо перспективного розвитку підприємств досліджуваної сфери з урахуванням необхідності посилення державного регулювання. Адже, Україна є невід'ємною частиною світової спільноти, що прагне увійти до Євросоюзу і стати активним учасником світових економічних процесів.

Варто констатувати, що неефективна державна політика в сфері дитячого харчування призвела до того, що протягом останніх трьох років скорочується виробництво дитячих продуктів харчування. У 2021-му році обсяги кисломолочної продукції становили 4,6 тис. т. проти 5,1 тис. т. у 2020-му. Кількість фруктових та овочевих пюре також зменшилась з 2,4 тис. т. у 2020-му до 1,6 тис. т. у 2021-му. Якщо кисломолочна продукція широко представлена вітчизняними виробниками, то полиці з «дитячими консервами» на половину заповнені майже вдвічі дорожчим імпортом. В Україні всього два підприємства, які виробляють плодоовочеві пюре та соки для малюків – «Вітмарк-Україна»

(Одеський консервний завод дитячого харчування) та «Асоціація дитячого харчування» (Південний консервний завод) [2]. В той же час, слід окремо вести мову про фермерів, які вирощують плодо-овочеву продукцію для подальшого її оброблення та виробництва дитячого харчування.

Також зазначимо, що наразі приватні фермери висловлюють стурбованість щодо неможливості продавати свою продукцію за ринковими цінами, що подекуди призводить до збитків та ставить під сумнів діяльність даного приватного підприємства, а також про незадовільність конкурентного ринку, де пропозиції перевищують попит. З такими ж проблемами зіштовхнулися і інші виробники дитячого харчування: Одеський консервний завод дитячого харчування (ТМ «Чудо-Чудо»), Хорольський завод дитячого харчування (ТМ «Малютка», «Малиш»), Кременчуцький міськмолокозавод (ТМ «Растішка») та ін.

Аналітик молочного ринку компанії Інфagro Максим Фастєєв зауважує, що падіння виробництва свіжого дитячого харчування пов'язане із зростанням його собівартості, а саме вартості сировини на 30% у 2016–2017. За його словами, тоді ж ціни на полицях підвищилися на 20–25%. Відтак, попит на готові йогурти і пюре для малюків впав [2], дана негативна тенденція також пов'язана з зниженням рівня народжуваності.

Відповідно до законодавства сировина має поставлятися переважно зі «спеціальних сировинних зон». Цей статус надається господарству на п'ять років і потім його можна продовжити за бажанням. Для його отримання слід пройти ряд перевірок та здійснити низку аналізів за власний кошт. На сьогодні в Україні налічується шістнадцять зон зі спеціальним статусом, термін дії якого ще не сплив [2].

Вище наведені фактори спричинили негативні тенденції розвитку сфери дитячого харчування. Втім, більш негативно вплинула війна та воєнні дії, що зачепили всю територію України. В умовах воєнного стану підприємства сфери дитячого харчування зіштовхнулися з такими проблемами як: можливість переміщення виробничих потужностей в західну та центральну частину України;

виникненням проблем енергозалежності, що вкрай негативно вплинуло на всі виробничі процеси; виникнення і без того суттєвих проблем зі збутом готової продукції тощо.

Таким чином, наявність даних негативних чинників дає можливість стверджувати про проблеми в сфері виробництва дитячого харчування та його спад.

Окрему увагу, на нашу думку, слід приділити наявності нормативно-правових актів, якими урегульовано відносини в сфері дитячого харчування. Так, починаючи з 14 вересня 2006 року в Україні діяв Закон України «Про дитяче харчування», яким визначалися стратегічні загальнодержавні пріоритети у сфері забезпечення дітей грудного та раннього віку достатнім, високоякісним та безпечним дитячим харчуванням з метою реалізації конституційних прав дитини на достатній життєвий рівень, охорону здоров'я і життя, а також організаційні, соціальні та економічні засади державної політики у цій сфері. Втім, 13 травня 2022 року з набиранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» Закон України «Про дитяче харчування» втратив чинність. З даного приводу хотіли би відзначити стурбованість, адже, даним Законом в більшій мірі було урегульовано відповідні відносини.

Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу» вносяться зміни до законодавства про харчові продукти, а саме: – адаптовані визначення, що таке «вода для дитячого харчування», «дитяче харчування», «продукт прикорму» та інші; – спеціальні вимоги до дитячого харчування, а також заборони до використання певних інгредієнтів; – відповідальність за порушення законодавства про харчові продукти під час виробництва та обігу дитячого харчування; – інформація для споживачів щодо маркування дитячого харчування; – вимоги

до маркування, представлення та реклами дитячих сумішей початкових та дитячих сумішей для подальшого годування. Звертаємо Вашу увагу, що внесені зміни також стосуються деяких статей наступних законодавчих актів, а саме: Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів», Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», Закону України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів», Закону України «Про ветеринарну медицину» [5].

Разом з тим, якщо проаналізувати зазначені нормативно-правові акти, то можна стверджувати, що окремі положення Закону України були внесені до них. Так, наприклад, Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» урегульовано відносини між органами виконавчої влади, операторами ринку харчових продуктів та споживачами харчових продуктів і визначає порядок забезпечення безпечності та окремих показників якості харчових продуктів, що виробляються, перебувають в обігу, ввозяться (пересилаються) на митну територію України та/або вивозяться (пересилаються) з неї. Визначено спеціальні вимоги до дитячого харчування [6]. Відповідні положення були взяті з Розділу III Закону України «Про дитяче харчування».

Правові та організаційні засади державного контролю, що здійснюється з метою перевірки дотримання операторами ринку законодавства про харчові продукти, корми, здоров'я та благополуччя тварин, а також законодавства про побічні продукти тваринного походження під час ввезення (пересилання) таких побічних продуктів на митну територію України наразі урегульовано Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин».

Так, питання державного регулювання в сфері дитячого харчування визначалися в Розділі II Закону України «Про дитяче харчування».

Ст. 65 даного Закону встановлено відповідальність за порушення цього законодавства про харчові продукти та корми: 1) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування з порушенням вимог до визначеного законодавством про харчові продукти вмісту та/або кількості інгредієнтів та/або речовин, крім випадків, передбачених пунктом 10⁻¹ цієї частини; 2) пропонування до реалізації або реалізація дитячого харчування, що містить заборонені законодавством про харчові продукти речовини та/або інгредієнти [7]. Разом з тим, питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про дитяче харчування було визначено в ст. 10 Закону України «Про дитяче харчування».

Законом України «Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів» встановлює правові та організаційні засади надання споживачам інформації про харчові продукти з метою забезпечення високого рівня захисту здоров'я громадян і задоволення їхніх соціальних та економічних інтересів. Даним законодавчим актом визначаються: 1) перелік обов'язкової додаткової інформації про дитяче харчування – маркування дитячого харчування ; 2) обов'язкова інформація про поживну цінність включає: а) для дитячих сумішей початкових та дитячих сумішей для подальшого годування – кількість кожної мінеральної речовини (крім молібдену) і кожного вітаміну; б) для дитячих сумішей початкових – кількість холіну, інозитолу та карнітину [8].

Висновки. Таким чином, вважаємо, що наявність норм права, які урегульовують суспільні відносини в сфері дитячого харчування в різних законодавчих актах негативним чином впливає на систематизацію відповідних норм. Так, безумовно погоджуємося з тим, що взявши курс на членство в ЄС Україна взяла на себе зобов'язання по адаптації національного законодавства та імплементації окремих норм в національне законодавство. Втім, переконані, що сліпе запозичення не є ефективним, а імплементаційні норми варто впроваджувати шляхом удосконалення вже існуючого законодавства, тим паче, що Закон України «Про дитяче харчування» становив собою цілісний законодавчий акт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Должанський І. З., Вороніна Г. О. Аналіз ринку дитячого харчування України. Маркетинг і менеджмент інновацій, 2010, № 1. С. 82–89. URL: <http://surl.li/fbzph>
2. Недитяче питання: хто і як вирощує сировину для харчування малюків? URL: <http://surl.li/fcaal>
3. Аналіз сучасної демографічної ситуації в Україні та перспективи її розвитку. URL: <https://buklib.net/books/27382/>
4. Демографічна трагедія України: другий голодомор? URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства України у сфері забезпечення дитячим харчуванням у відповідність з вимогами законодавства Європейського Союзу: Закон України від 21 жовтня 2021 року № 1822-ІХ. *Відомості Верховної Ради*, 2022. № 1. Ст. 2.
6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23 грудня 1997 року № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*, 1998. № 19. Ст. 98.
7. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18 травня 2017 року № 2042-VIII *Відомості Верховної Ради*, 2017. № 31. Ст. 343.
8. Про інформацію для споживачів щодо харчових продуктів: Закон України від 6 грудня 2018 року № 2639-VIII. *Відомості Верховної Ради*, 2019. № 7. Ст. 41.